

NƏRİMAN MƏMMƏDOVUN MUSİQİ ƏSƏRLƏRİNİN JANR VƏ ÜSLUB XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Aynur QASIMOVA

Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbində özünəməxsus yeri olan, milli musiqi mədəniyyətini rəngarəng əsərləri ilə və dəyərli tədqiqatları ilə zənginləşdirən Nəriman Məmmədovun yaradıcılığının araşdırılması janr və üslub xüsusiyyətlərinin rəngarəngliyini üzə çıxarır.

N.Məmmədovun yaradıcılığının bütün sahələrində bəstəkarın püxtələşmiş yaradıcılıq üslubunun xüsusiyyətləri özünü göstərir ki, bu da onun yüksək peşəkarlığının təzahürüdür. Bəstəkarın yaradıcılıq yolunun mərhələlərinin izlənilməsi və təhlil edilmiş əsərləri - kamera orkestri, fortepiano və litavrlar üçün İkinci simfoniya, Hüseyn Cavidə həsr olunmuş "Qəlbimin səsi" Dördüncü simfoniya, "Xocalı şəhidlərinə" Yeddinci simfoniya, İkinci və Üçüncü Forte-piano konsertləri, "Humay" baleti, "Azərbaycan" oratoriyası, "Naxçıvan" vokal-simfonik süitasının təmsalında onun musiqi dilinin xüsusiyyətlərinin ümumiləşdirilməsi mümkün olmuşdur.

N.Məmmədovun yaradıcılığının bütün mərhələlərində diqqətli cəlb edən əsas xüsusiyyətlərdən biri onun əsərlərinin peşəkarlıq səviyyəsi ilə bağlıdır. Bu da bəstəkarın musiqi üslubunun formalaşmasını, bəstəkarlıq yazı texnikasına mükəmməl yiyələnməsini göstərir. Bəstəkarla xas olan klassik təfəkkür tərzini və muğam ənənələrinin qovuşması musiqi dilinə emosional dolğunluq aşılayır. Bəstəkarın instrumental musiqiyə üstünlük verməsi, bu sahədə bütün janrlara müraciət etməsi - baletlər, simfoniya, müxtəlif janrlı simfonik əsərlər - poemalar, süitalar, konsertlər, kamera-instrumental əsərlər yaratması onun musiqi maraqlarını müəyyən edir. Bununla belə, vokal musiqi sahəsi də N.Məmmədovun yaradıcılığında vokal-instrumental və kamera-vokal əsərlərlə təmsil olunur. Burada müxtəlif ifaçılıq tərkiblərindən - kamera orkestri, simfonik orkestr, xalq çalğı alətləri orkestrinin və kamera ansamblının imkanlarından istifadə olunması da mühüm əhəmiyyətə

malikdir. Bəstəkarın orkestr əsərlərində gərgin drammatizmi, faciəvi boyaları, fəlsəfi düşüncələri, həmçinin, romantik lirikanı əks etdirən mövzulara rast gəlirik.

N.Məmmədovun orkestr əsərlərində romantizm xüsusiyyətlərinin təzahürü ədəbi əsərlərə müraciətində özünü qabanaq nümayiş etdirir. Bu baxımdan Nizamınin, Hüseyn Cavidin, Səməd Vurğunun əsərlərinə müraciət diqqətəlayiqdir. Bu şairlərin əsərlərinin motivlərinin musiqidə konkret şəkildə təəcəssümündən daha çox, adı çəkilən şairlərin yaradıcılığına, onların poetik dünyasına münasibətin, bu zəngin mənbədən ilhamlanan bəstəkarın lirik-dramatik düşüncələrinin əks olunduğunu qeyd etməliyik.

Bəstəkarın əsərlərindəki klassik ənənələr özünü aydın təfəkkür və ifadə tərzində, dəqiq ölçülüb-biçilmiş formalarda büruzə verir. N.Məmmədov klassik quruluşa əsaslanaraq, onların imkanları çərçivəsində bədii məzmunla uyğunlaşdırır. Bununla belə, ənənəvi forma daxilində yeniliklərə can atması, simfonik silsilənin qurulmasında, sonata forması daxilində variyasiya formasının xüsusiyyətlərindən istifadə etməsi onun musiqi dilinin əsas cəhətlərindən biridir.

N.Məmmədovun musiqi dilinin daha bir cəhəti musiqi ifadə vasitələrindən - melodiya, harmoniya, faktura, meqam və s. böyük qənaətcilliklə istifadə etməsi ilə bağlıdır. Bu da bəstəkarın məharətini nümayiş etdirən amillərdəndir. Bəstəkar çox zaman kiçik intonasiya özəyinin daxili potensialına meqam, faktura, metroritmika, tembr cəhətdən inkişaf etdirərək, bitkin musiqi lövhəsi yaradır. Bəstəkarın üslubuna xas olan bu cəhətin dərin köklərinin muğam ənənələrlə bağlı olduğunu qeyd etməliyik. Kiçik intonasiya özəyinin tədricən böyüyərək bütöv kompozisiyanın tematizmini təşkil etməsi Azərbaycan muğamları üçün çox səciyyəvidir və N.Məmmədovun əsərlərində qabanaq

şəkildə üzə çıxır. Bu da bəstəkarın əsərlərində tematik təamlığını nümayiş etdirir.

N.Məmmədovun musiqi dilinin diqqətəlayiq xüsusiyyətlərindən biri də orkestr sahəsindəki nailiyyətləri ilə bağlıdır. Orkestr vasitələrindən istifadədə N.Məmmədov müxtəlif tərkibli orkestrlərdən çox səmərəli istifadə edir. O, xüsusi orkestr effektlərinə, qeyri-adi tembrlərə deyil, daha çox klassik ənənələrə arxalanaraq, özünəməxsus yeniliklərini həyata keçirir. Digər musiqi vasitələrində olduğu kimi, orkestr dilində də bəstəkar mövcud ənənələrdən bəhrələnərək, eyni zamanda, hər bir əsərin məzmunu və obrazlar aləminin ifadəsi üçün orkestr vasitələrini seçməsi, tembr-dramaturji imkanlardan istifadə etməsi qeyd olunmalıdır. Bəstəkarın əsərlərində alətlərin təbii imkanları çərçivəsində tamamilə yeni səslənmə keyfiyyətinə nail olması da qeyd olunmalıdır.

N.Məmmədovun musiqi dilində klassik ənənələr çərçivəsində müasirlik, məzmun yeniliyi, obrazlar aləminin təəcəssümü, tərəvətli orkestrləmə keyfiyyətləri ilə xarakterizə olunur. N.Məmmədov öz yaradıcılığı ilə müasirliyin bir sıra çox əhəmiyyətli problemləri üzərində düşünməyə vadar edir. Bəstəkarın əsərləri Vətənimizin keçmiş və bu günü, insanların həyatı və taleyi haqqında həyəcanlı düşüncələr kimi qəbul edilir. Onun musiqisi üçün səciyyəvi olan nikbinliyin, humanizmin, yüksək əxlaqın, igidliyin köklərini doğma incəsənətin dərinliklərində axtarmaq lazımdır. Onun yaratdığı epik-qəhrəmanı, lirik və dramatik obrazlar məhz Azərbaycan xalq musiqisinin köklərindən qidalanmışdır.

N.Məmmədovun çoxcəhətli yaradıcılığında simfonik musiqi, eləcə də müxtəlif tərkibli orkestrlər üçün yazılmış əsərlər xüsusi yer tutur. Bəstəkar bədii ifadə vasitələri sahəsində axtarımları çox zaman orkestr musiqisi sahəsində aparmışdır. Orkestrə dərin bələd olan N.Məmmədov yaradıcılığının erkən dövründən orkestr musiqisinə xüsusi diqqət yetirmişdir. Bəstəkarın yaradıcılığı çoxcəhətli olduğu kimi, onun orkestr musiqisi də çoxjanrlı və rəngarəngdir.

N.Məmmədovun iri həcmli orkestr əsərlərində bəstəkarın musiqi üslubunun əsas cəhətləri - klassik forma duyumu və onun muğam inkişaf prinsipləri ilə dolğunlaşdırılması, melodik özəklərin variantlı təkrarlanmalarına və variyasiyasına əsaslanan işlənmə xüsusiyyətləri, muğama xas olan mərhələli inkişafın simfonik əsərlərdə kompozisiyanın əsas quruluş prinsipiə çevrilməsi, milli musiqinin lad-intonasiya əsaslarının müasir yazı texnikası ilə qovuşdurulması və s. üzə çıxır.

N.Məmmədovun "Humay" baletində klassik xoreografiya ilə milli rəqs sənətinin qovuşması qabanaq surətdə üzə çıxır. Baletin musiqi materialında əsas etibarilə melodika səviyyəsində obrazları səciyyəyləndirən leytmotiv əhəmiyyətli mövzularda muğamların meqam-intonasiya əsaslarından müəyyən

məna daşıyıcısı kimi istifadə olunur. Baletin musiqi dili N.Məmmədovun xalq musiqi mənbələrindən qidalanan və klassik musiqi qanunları ilə müasir ifadə vasitələrinin qovuşmasından yaranan yaradıcılıq üslubunun yüksək professional səviyyəsinə nümayiş etdirir. Milli ruhla aşılanmış əsər zəngin melodiyası, meqam-intonasiya, harmoniya, metro-ritmik xüsusiyyətləri ilə diqqətli cəlb edir. Musiqi dilinin bütün komponentləri obrazların səciyyəyləndirilməsinə yönəldilmişdir.

N.Məmmədovun yaradıcılığında şifahi ənənəli musiqi irsinə - muğama, aşıq havalarına, xalq mahnı və rəqslərinə yaradıcı münasibət parlaq surətdə təzahür edir. Onun musiqisində muğam sənətinin zəngin intonasiya əsasından, aşıq, xalq mahnı və rəqs musiqisindən istifadə üsulları rəngarəngdir.

Avropa musiqisində təşəkkül və inkişaf tapmış janrların mənimsənilməsi, Azərbaycan bəstəkarlarının müasir yazı texnikasına yiyələnməsi prosesində milli musiqi ənənələri və ilk növbədə muğam ənənələrinin təəcəssümü yeni formalar kəsb edir. Milli bəstəkarlıq üslubunun təkamülü şifahi ənənəli musiqinin, xüsusilə muğamın bədii prinsiplərinin dünya musiqi mədəniyyətinin yeni ənənələri ilə qovuşdurulması prosesindən ayrılmaz surətdə gedir.

Hər bir sənətkarın yaradıcılıq mövqeyi, fərdi üslubu, qarşısına qoyduğu yaradıcı vəzifələri ilə bağlı olaraq bəstəkarların muğama yanaşma tərzində fərqli olmuşdur. Muğamların meqam-intonasiya əsasları, məzmunu, formayaradıcı və dramaturji xüsusiyyətləri, quruluş və inkişaf prinsipləri Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında yeni keyfiyyət və bədii təəcəssümü təpmişdir.

Bəstəkarın yaradıcılığında başlıca xüsusiyyət obrazın mərhələli açılışına xidmət edən quruluşa muğam kompozisiyasının cizgiləri özünü göstərir. Bəzən əsər bütövlükdə muğam quruluşuna əsaslanır. Muğam dramaturgiyasının quruluşu, muğamda intonasiya inkişafı bəstəkar yaradıcılığında yeni keyfiyyətlər kəsb edir.

Bəstəkarın yaradıcılığında muğam ənənələrinin son dərəcə fərqli, rəngarəng təəcəssümü özünü göstərir. Muğam kompozisiyasındakı mürəkkəb, davamlı mərhələli inkişaf prosesi simfonik musiqidən xüsusilə qabanaq təzahür edir. İkinci intonasiya özəyindən bütöv bir simfonik epizodun yaranması və bununla bağlı ekspozisiya mərhələsinin variantlı inkişaf xüsusiyyəti qeyd olunmalıdır.

Beləliklə, Nəriman Məmmədovun yaradıcılığında musiqi dilinin tədqiqi janr xüsusiyyətləri, mövzu dairəsi, forma və məzmunun əlaqələri, musiqi ifadə vasitələrinin - melodika, meqam, harmoniya, ritmika, orkestrləşdirmə və s. cəhətlərinin araşdırılması, xalq və klassik musiqidən bəhrələnmə və bunun musiqi dilinə təsiri məsələləri baxımından aparılması, bəstəkarın yaradıcılığının ətraflı səciyyəyləndirilməsinə imkan verir.

ƏDƏBİYYAT

1. Farxadova R.Dj. Nariman Mamedov. Baku, 1982. 48 s.
2. http://mk.musiqi-dunya.az/composer_n_mamedov.html